

СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВАЖЕЛІВ В ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОМУ СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

О.І. Дребот, В.І. Лазаренко

*Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: drebot_oksana@ukr.net; ORCID: 0000-0003-2681-1074
e-mail: Vladlaz93@ukr.net; ORCID: 0000-0002-8376-4668*

У цій статті розглянуто питання застосування та впровадження економічних важелів щодо екологічно безпечних товарів сільськогосподарського походження як частини комплексу заходів загальної екологічної політики держави в довгостроковій перспективі, що регламентується чинними нормами українського законодавства. Інструментарій щодо цієї категорії товарів представлено у вигляді державних і комерційних засобів, що регулюють продаж і використання екологічно безпечних товарів та послуг, не обмежуючи їх спрямування лише на екологізацію виробничого процесу сільського господарства, а й зокрема на комплексне розв'язання сучасних проблем екологічної інформативності соціуму й вирішення актуальних завдань економіки природокористування. До того ж, як на рівні пересічного індивіда, так і на рівні промислового споживача сільськогосподарських ресурсів, а також враховані інтереси держави в контексті забезпечення норм екологічної безпеки. Розгляд цього питання здійснювався за допомогою оцінки чотирьох категорій економічних важелів: податки на екологічну продукцію сільського господарства, податкова диференціація цієї категорії товарів, система стимулів при трансформації процесу виробництва агропродукції до ресурсоощадної моделі бізнесу, відповідальність виробників за нанесення шкоди навколишньому природному середовищу агросфери як на рівні держави, так і на рівні окремих виробників. Визначено, що у кожного з цих важелів є певні переваги та недоліки, внаслідок яких їх доцільно застосовувати у взаємозв'язку з певними заходами в межах загальної екологічної політики щодо певних товарів, тоді як у в інших випадках вони менш ефективні. На сучасному етапі розробки екологічної політики України головне завдання полягає у визначенні інструментів, доцільних для розв'язання конкретної екологічної проблеми, зокрема — повосенне відновлення ресурсів агросфери, ліквідація наслідків активної фази бойових дій російсько-української війни в середньо- та довгостроковій перспективі, а також підвищення подальшого рівня екологічного інформаційного забезпечення з метою вирішення екологічних проблем повосенного відновлення ресурсів агросфери.

Ключові слова: економіка природокористування, екологічна політика, агропромисловий комплекс України, повосенне відновлення, збалансований розвиток, раціональне природокористування.

ВСТУП

Ключовою підставою для розгляду державної екологічної політики з позиції чотирьох ключових інструментів, про які йдеться вище, є їх здатність викликати зміну поведінки виробників і споживачів, унаслідок чого є реальна можливість скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферу, а також інші нівелювання (або повне скорочення) інших видів екологічного забруднення для агресурсів. Першим кроком під час впровадження в систему

екологічної політики будь-якого інструменту мають бути визначені конкретні цілі цієї самої політики, що лежать в основі цього інструменту. Тобто як, за рахунок його використання, будуть досягнуті саме екологічні цілі. Тільки після визначення цього можна ставити ключові питання про те, чи здатний інструмент досягти поставленої мети, чи існують найкращі альтернативи тощо.

У загальному та широкому розумінні під екологічною політикою прийнято вважати комплекс заходів, який спрямовано

на належну охорону та відновлення природно-ресурсного середовища різних типів екосистеми (в цьому випадку — агросфери України). Однією із ключових еколого-економічних функцій екологічної політики є запровадження системи стимулювальних та обмежувальних заходів у частині управління на рівні держави та окремого суб'єкта господарювання. Важливо відмітити, що обґрунтування цих економічних важелів, які представлені у цьому дослідженні, виступають як допоміжні інструменти для досягнення стратегічних цілей екологічної політики: збалансований розвиток, екологічна свідомість та цінності, раціональне використання природних ресурсів тощо. Тому оцінка функціонування і вивчення цих важелів у парадигмі сучасних умов є актуальним завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед українських вчених загальні питання щодо ефективності та подальшої реалізації екологічної політики України в різний період часу приділяли такі вчені, як Андрейцев В.І., Буркинський Б.В., Веклич О.О., Галушкіна Т.П., Качаровська Л.М., Ковтун В.А., Федчак О.М. [1–6], науковий доробок яких вніс вагомий внесок у формування теоретико-методологічних принципів оцінки ефективності екологічної політики. Однак, залишається недостатньо розкритим та вивченим питання окремих економічних важелів, як складових екологічної політики, зокрема в екологічно безпечному виробництві.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

З метою належного розкриття суті цих досліджень, були використані такі методи: наукової абстракції (перевірка гіпотези про те, що за рахунок комплексного підходу до оцінки економічних важелів можливо досягти ефективності здійснення чинної екологічної політики на екологічному та економічному рівні загалом), абстрактно-логічний (у формуванні логічно послідовного зв'язку між економічними важелями з

поєднанням їх в єдиному зв'язку), аналізу та синтезу (для оцінки й характеристики кожного з цих економічних важелів), узагальнення (для систематизації усіх чинників, які здійснюють системоформувальний вплив на функціонування економічних важелів в екологічно безпечному сільському господарстві).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Перш ніж з'ясувати як саме функціонують економічні важелі в системі екологічної політики, необхідно визначити поняття обох цих термінів. Так, під економічними важелями прийнято вважати специфічні інструменти управління національною економікою (окремою її сферою) в межах загального державного механізму. Їх застосовують залежно від конкретної мети держави в межах загальної політики протекціонізму національної економіки. Відповідно, такі інструменти можуть мати або стимулювальний, або обмежувальний характер. У межах цього дослідження, економічні важелі цікаві не лише як інструмент економічної протекції, а як один з елементів досягнення цілей збалансованого розвитку агросфери [7].

З огляду на це, слід зазначити, що екологічна політика має рівневий характер і функціонує на таких рівнях:

- *міжнародно-глобалістичний* (розв'язання проблеми глобальної деструкції природних ресурсів, різного роду викидів, забруднення світового океану тощо);
- *національний рівень* (здійснення різного роду природоохоронних заходів у межах загальнонаціональної екологічної стратегії);
- *регіональний рівень* (утворення різних природних парків, заказників, заповідників, вирішення екологічних проблем окремого регіону);
- *місцевий рівень* (розв'язання екологічних проблем пов'язаних із малими екосистемами на рівні громад, районів).

Отже, враховуючи стратегічний характер цього дослідження, функціонування окремих економічних важелів необхідно

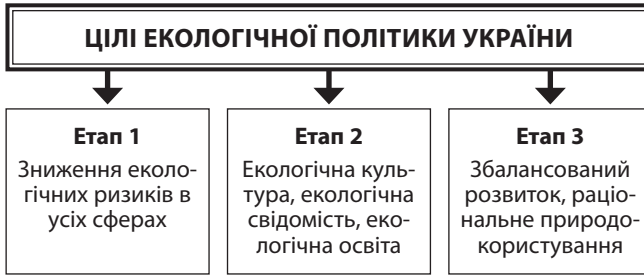

Рис. 1. Актуальні цілі екологічної політики України
Примітка: розроблено авторами.

здійснювати на всіх трьох рівнях, які стосуються держави. Цілі екологічної політики України закріплені відповідними нормативно-правовими актами [8] і їх можна розділити на певні етапи (рис. 1).

Як видно з рис. 1, а також враховуючи реальну економічну, екологічну, політичну та соціальні складові, Україна наразі знаходиться на початковому етапі, де метою є мінімізація й зниження екологічних ризиків. І саме на цьому етапі (початковому) застосування економічних важелів є найбільш ефективним. На наш погляд, такими важелями можуть бути такі інструменти: екологічні податки на продукцію сільського господарства, диференційована податкова система, система стимулів при трансформації процесу виробництва агропродукції, відповідальність виробників за нанесення шкоди навколишньому природному середовищу агросфери.

Екологічні податки на продукцію сільського господарства. До них відносяться податки, які стягуються з продажу одного товару або групи товарів із важливим природоохоронним значенням, виробництва чи споживання. Незалежно від початкового мотиву, запровадження податку може мати екологічний ефект, впливаючи на поведінку виробників і споживачів. Деякі інші екологічні податки на товари впроваджуються як джерело коштів на природоохоронні цілі (наприклад, доходів для поповнення фонду відшкодування збитків навколишньому середовищу).

Диференційована податкова система. Структуру діючих податків, які приносять

дохід, можна адаптувати з огляду на природоохоронні цілі: встановлювати вищі ставки податку на неекологічні категорії товарів, а також знижувати ставки податку на екологічно безпечні товари. Як правило, це має на меті змінити загальну поведінку: переорієнтувати виробників та споживачів із менш екологічних товарів сільського господарства на екологічно безпечні. Дифе-

ренціація податків, як правило, нейтральна з точки зору доходів, передбачаючи підвищення деяких податкових ставок та зниження інших, роблячи загальний вплив на рівень надходжень незначним.

Система стимулів при трансформації процесу виробництва агропродукції. Тут варто відмітити, що головним джерелом отримання коштів від виробників неекологічних товарів є платежі за спеціальне використання природних ресурсів і збори за забруднення навколишнього середовища, які входять до переліку податків, що сплачуються в Україні. Збільшення частини екологічних податків у загальному їх обсязі, з однієї сторони, призводить до зростання надходжень від них і надає можливість активнішого впровадження заохочувальних інструментів, а з іншої, мотивує розширення екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва, збільшуючи його ефективність порівняно з екологічно деструктивним [9].

Відповідальність виробників за нанесення шкоди навколишньому природному середовищу агросфери. Такі системи, як правило, набувають форми законодавчих норм, що встановлюють різні вимоги для виробників, які зобов'язують їх повертати та утилізувати товари, що вийшли з експлуатації. Виробники можуть виконувати ці зобов'язання самостійно чи в комплексі шляхом створення механізмів, що заохочують високий рівень повернення та рециклінгу товарів. Однак остання категорія все-таки менше стосовно товарів саме сільськогосподарської сфери.

У кожного з цих економічних важелів є певні переваги та недоліки, внаслідок яких ці інструменти доцільно застосовувати у зв'язку з певними заходами політики щодо певних товарів, тоді як в інших випадках вони менш ефективні. На початковому етапі екологічної політики (а як вже зазначалося вище – в Україні наразі спостерігається саме початковий етап) головне завдання полягає у визначенні інструментів, доцільних для розв'язання конкретної екологічної проблеми.

Першим кроком під час створення будь-якого інструменту екологічної політики мають бути визначені її цілі, що лежать в основі кожного конкретного з перерахованих важелів. Лише після визначення цього можна ставити ключові питання про те, чи здатний інструмент досягти поставленої мети, чи існують кращі альтернативи тощо [10].

Істотною підставою для розгляду розробниками екологічної політики (на одному з рівнів) одного з чотирьох потенційних економічних важелів, що обговорюються в цьому дослідженні, є їх здатність викликати зміну поведінки виробників і споживачів, унаслідок чого скоротяться викиди забруднювальних речовин та інші збитки навколишньому середовищу.

Принципово важливим кроком на початковому етапі розробки політики застосування економічних важелів щодо сільськогосподарських товарів є вибір інстру-

ментів, доцільних для вирішення відповідних екологічних проблем та досягнення відповідних цілей екологічної політики (або конкретної з них), та здатних забезпечити необхідне покращання стану навколишнього середовища агросфери. Значно ефективніше досягти більшого ефекту при націленому охопленні ретельно опрацьованими інструментами вузького спектра продукції, ніж безсистемним застосуванням інструментів без їхнього належного опрацювання до широкого спектра екологічно безпечних товарів [11].

Щодо безпосереднього вибору економічного інструменту в екологічній політиці, то найскладнішим вважається управління трансформаційним процесом при переході на екологічно безпечніші форми сільського господарства. У цьому випадку екологічні податки на продукцію сільського господарства, загальна диференціація податкової системи мають дуже відмінні переваги та недоліки, які, швидше за все, будуть неоднаково проявлятися для різних категорій сільськогосподарських товарів. У таблиці, що подається нижче, узагальнюється можлива результативність щодо екологічної ефективності, впливу на бюджетні доходи та витрати, впливу на поведінку споживачів та загального наслідку на виробників та споживачів (табл.).

Очевидно, що оцінка ефективності кожного з цих важелів можлива за умови

Матриця впливу економічних важелів на ефективність екологічної політики

Еколого-економічний ефект	Екологічні податки на продукцію сільського господарства	Диференційована податкова система	Система стимулів при трансформації процесу виробництва агропродукції
Вплив на рівень рециклінгу	Невеликий чи нульовий. Споживачі сплачують податок, але вони не мають підстав змінювати практику повторної переробки	Потенційно сильний, якщо податкові пільги, передбачають гнучку систему повернення. Результат залежить від реакції споживачів (побутових та промислових)	За умови належного контролю вона має забезпечити виконання обов'язкового цільового показника, визначений умовами трансформації
Вплив на бюджетні доходи	Значний	При гнучкій системі повернення та отримання, ефект наближається до нульового показника	Нульовий

Еколого-економічний ефект	Екологічні податки на продукцію сільського господарства	Диференційована податкова система	Система стимулів при трансформації процесу виробництва агропродукції
Вплив на поведінку споживачів	Високий стимул до переорієнтації на не обтяжуючі екологічним податком товари	Залежить від того, як забезпечується відшкодування екологічного податку. Якщо виробники стикаються з високими витратами, пов'язаними з функціонуванням загальної податкової системи, може призвести до підвищення цін	Незначний
Витрати виробників	Втрата ринків у зв'язку з переорієнтацією	Значне ускладнення процесу стягнення та подальшого повернення податку	Потенційно високий, за умови високого цільового показника згідно з умовами
Витрати для споживачів	Стягнення додаткових податків	Зменшення можливих додаткових фінансових витрат	Можливі незручності для суб'єкта господарювання залежно від того, як працює система

Примітка: сформовано авторами.

наявності фактичних показників загальної економічної системи країни, а не лише аграрного сектору. Багато в чому функціонування (і ефект) зазначених важелів залежить також від інституційного середовища країни: формального та неформального (суспільні процеси, рівень корупції тощо) [12]. Однак із точки зору повноцінної доцільності цих ефектів, варто також розглянути додаткові інструменти-стимули для переходу на екологічно безпечне сільське господарство (рис. 2).

Щодо допоміжного інструмента у вигляді *субсидій*, то в практиці багатьох країн

зіштовхнулися з проблемою, де виробництво та споживання у низці екологічно пріоритетних областей сильно спотворюються екологічно шкідливими субсидіями. Останні стають «негативними податками», заохочуючи виробництво та споживання товарів, що надають несприятливу дію на навколишнє середовище, тоді як екологічні податки покликані стримати таку поведінку. Результат виявляється зворотним до очікуваного: величезні зусилля держави зі створення нових інструментів екологічної політики підриваються субсидіями, які мають прямо протилежну дію.

Визнавши існування такої проблеми, багато країн дійшли думки, що скасування необґрунтованих субсидій та податкових знижок, що завдають шкоди навколишньому середовищу, є необхідною передумовою для впровадження ефективних екологічних податків та регулювання. Особливо актуально це буде відображатися в Україні в післявоєнний період, коли питання відновлення ресурсів агросфери буде розглядатися на рівні кожного окремого суб'єкта господарювання також. Другий крок —

Рис. 2. Інструменти-стимули в межах екологічної політики держави

Примітка: розроблено авторами.

це реформа чинних податків на енергію, аби вони повніше відображали екологічні аспекти виробництва та споживання в сільському господарстві. Введення нових інструментів щодо екологічно безпечних товарів стане третім кроком, який слід робити лише після того, як буде вичерпано потенціал реформи існуючих субсидій та чинної податкової системи.

Стандарти на сільськогосподарську продукцію. Стандарти на продукцію можливо використовувати для впливу на екологічні наслідки споживання шляхом встановлення вимог до реалізованих товарів, що знижує їх вплив на навколишнє середовище.

Стандарти на продукцію можуть посилювати дію, яка здійснюється податками на товари, покликані переорієнтувати попит на менш екологічно шкідливі альтернативи. Наприклад, стандарти продукції, які зобов'язують виробників пропонувати у межах своєї товарної номенклатури менш екологічно шкідливі товари, забезпечують споживачам більший вибір, після чого, у вигляді податкових стимулів, можна переорієнтувати споживачів на менш екологічно шкідливі товари. Податки також можна використовувати для посилення впливу, який здійснюється стандартами на продукцію, завдяки прискоренню темпів та збільшенню масштабів переорієнтації споживачів на менш екологічно шкідливі товари.

Екологічне маркування. Маркування продукції посилює дію диференціації екологічних податків, особливо коли споживачі екологічно свідомі, заохочуючи переорієнтацію на менш екологічно шкідливі товари. Цей інструмент вказує на товари щодо яких діє податкова пільга, яка допомагає споживачам зрозуміти, чим зумовлена різниця у ціні. У разі наявності екологічно свідомих споживачів, оподаткування у поєднанні з екологічним маркуванням є більш дієвим способом переорієнтації споживачів, аніж лише оподаткування. У деяких країнах розробники екологічної політики дуже зацікавлені у здатності маркування «підштовхувати» споживачів до екологізації споживання.

Додатково наголошуючи про екологічне маркування варто звернути увагу на такий чинник як вибір альтернатив. Споживачеві доводиться обирати певні критерії, за якими слід проводити оцінку, а також об'єднувати сприйняття цих критеріїв зі своєю суб'єктивною думкою про продукт або своє ставлення щодо привабливості кожної альтернативи продукту. Критерії, які використовуватиме споживач для оцінки альтернатив, будуть залежати певною мірою від самого товару, що оцінюється. Однак є ще один критерій, який відіграє вагомую роль під час ухвалення рішення про покупку органічних харчових продуктів — це наявність певної «гарантії». Тобто певні факти, що надають цінність споживачам, полегшуючи обробку інформації, зменшуючи ризик покупки і збільшуючи впевненість споживачів у рішенні при оцінці альтернатив. До того ж можна виділити кілька типів гарантії.

Перший тип — фірмовий знак, який вказує на виробника продуктів, і може в принципі бути відповідальним за погану якість.

Другий тип — впізнавана і загально-визнана марка. Водночас у цьому випадку варто говорити про маркування не тільки пов'язаних із сертифікацією продукту, але і за таких обставин органічне підприємство виконує соціально-етичну роль у суспільстві.

Третій тип гарантії — регіональне походження продукту, що є досить актуальним саме при виробництві екологічних товарів, оскільки більшість споживачів мають асоціативне відношення до низки територій, які, на їхню думку, ніколи не можуть слугувати гарантом виробництва екологічно безпечної продукції. Однак необхідно також врахувати, що споживачі при сприятливій екологічній обстановці в регіоні, більше обирають продовольчі продукти своєї власної країни (регіону), аніж продукти інших країн.

У цьому разі варто зазначити, що на сьогодні існують у світі певні регіональні маркування, які законодавчо закріплюють приналежність товару до того чи іншого

регіону. Зокрема, декілька таких маркувань регулюється в межах захищеного географічного статусу (PGS), структура якого визначена в законі Європейського Союзу з метою захисту назви регіональних продуктів.

І, враховуючи той факт, що реалізація екологічно безпечних продуктів у сільському господарстві здійснюється переважно способом роздрібної торгівлі, наявність такої регіональної торгової марки для представників цієї сфери є перевагою в питанні полегшеного доступу до такої продукції, що створює можливість більш краще для споживача відрізнити цей товар від конкурента-аналога в місцях продажу, що, безумовно, слугує підвищенням престижу окремого представника роздрібної торгівлі у сприйнятті споживачів.

Однак, додати значимість товару шляхом вказівки гарантії країни походження буде складніше, оскільки розуміння і асоціації з певним регіоном будуть, як правило, більш обмеженими (особливо, якщо продукт продається за межами країни-виробника).

У підсумку, відповідно до теорії користності, буде обрана та альтернатива продукту, ставлення до якої є позитивним. Однак існує кілька чинників, які послаблюють зв'язок між ставленням і поведінковим вибором у контексті продовольчих продуктів. Отже, можна констатувати, що при оцінці поведінки споживача необхідно звернути увагу на специфіку всіх зазначених чинників під час прийняття рішення про покупку і акцентуватись на певному когнітивному ефекті, яке відображає явні та приховані потреби покупців [13; 14].

Тому, на нашу думку, в межах загальної екологічної політики на ринках екологічно безпечної продукції варто враховувати вплив трьох ключових чинників: особистісні цінності, сприйняття інформації, сенсорне сприйняття. Це дає можливість формувати культуру споживання, яка не суперечить цілеспрямованому процесу реалізації екологічного маркетингу, з огляду на тріади цілей: соціальних, екологічних, економічних (рис. 3).

За цієї системи ціннісний аспект є найважливішим чинником, який визначає мотивацію індивіда тобто пізнавальну активність суб'єкта по пізнанню життя і поставлених у ньому цілей. В основі такої мотивації лежать також цінності споживачів. А система цінностей полягає в аналізі структури потреб індивіда і сегментування ринків. Слід зазначити, що новизна товару може здійснювати стимулювальний ефект і на основі цього мати певну цінність. Саме товар-новинка надає особливо сильний стимулювальний ефект (зокрема, екологічність його походження) і приносить особливе задоволення, коли викликає здивування, відчуття змін тощо.

Що стосується сприйняття інформації, то в це поняття включено освоєння та запам'ятовування інформації.

Рис. 3. Система споживчої поведінки на основі когнітивного підходу

Примітка: розроблено авторами.

Основним завданням інформаційної обізнаності, з точки зору екологічної політики, є соціальний розвиток індивіда і спонукання його до дій (або відмову від них). Щодо сенсорного сприйняття, то цей елемент системи передбачає, що рішення про вибір товару приймається не тільки раціональним (економічним) шляхом, але і ірраціональним (емпіричним). З точки зору останнього, фокус уваги переноситься на емпіричні переживання покупців: попередній досвід, з одного боку, і емоційні стани — з іншого.

Отже, один із ключових чинників, що формують поведінкові важелі в екологічній політиці, а відтак ставлення окремого індивіда до кожного окремого суб'єкта господарювання, який здійснює трансформацію на екологічно безпечне виробництво (або вже здійснив) є інформаційне забезпечення як з боку підприємства через взаємодію зі споживачем, так і з боку держави.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати, здійсненого в цій статті дослідження, треба зазначити, що Україна наразі перебуває на початковій стадії досягнення власних цілей екологічної політики. Розглянуті в цій праці важелі та запропоновані альтернативні впливи можуть слугувати одним із допоміжних елементів в якості еколого-економічного протекціонізму держави.

З метою якісного виконання поставлених цілей екологічної політики були запропоновані такі допоміжні інструменти,

як субсидіювання, стандартизація та екологічне маркування. Щодо субсидіювання, то Україні необхідно враховувати досвід передових країн, де важливою проблемою є контроль та безпосередній механізм надання субсидій для дійсно екологічних підприємств, а не тих, які лише декларують власну «екологічність».

У частині стандартизації сучасне українське сільське господарство має низку прогалин та недоліків, які потребують удосконалення та вирішення. Зокрема, в частині більш жорсткіших вимог до продукції, яка поставляється на ринки з метою недопущення появи на них недобросовісних гравців, і не пропонувати споживачам низькоякісну продукцію. Сільськогосподарські угіддя, природні ресурси, які продовжують страждати від військових дій потребуватимуть саме жорстких вимог для виробників, якщо ставиться за мету їх відновлення в майбутньому.

Однією із головних проблем для подальшого вивчення і розв'язання залишається інформаційне забезпечення та екологічне просвітництво соціума. Ще до початку повномасштабного вторгнення з боку Росії, в Україні існував сегмент, який вважає себе суб'єктом нероздільно пов'язаний із природними ресурсами. Однак у післявоєнний період, відновлення ресурсів потребуватиме не лише удосконалення законодавчої бази, значних фінансових ресурсів, а й потужної інформаційно-просвітницької діяльності щодо дбайливого ставлення до власних ресурсів агросфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейцев В.І. *Сучасні проблеми адаптації екологічного законодавства України до законодавства ЄС*: матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро. 2016. С. 20–47.
2. Буркинський Б.В. Екологічно чисте виробництво: Наукові засади впровадження та розвитку. *Вісник НАН України*. 2006. № 5. С. 11–17.
3. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2009. № 11. С. 26–32.
4. Галушкіна Т.П., Качаровська Л.М. Екологічна політика як складова державної регіональної політики. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2 (6). С. 216–220.
5. Ковтун В.А. Сталій розвиток аграрної сфери України: стан, проблеми та перспективи. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. м. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2017. С. 332–334.
6. Федчак О.М. Збори за забруднення довкілля як основне джерело фінансування природоохоронних заходів. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер.: Економіка*. 2007. № 4. С. 342–353.
7. Аграрний сектор України на шляху до євроінтег-

- рації: моногр. / за ред. О.М. Бородині. Ужгород: ІВА, 2006. 496 с.
8. Волинець В. Екологічна функція в системі функцій сучасної держави: проблеми правового забезпечення в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 4–11.
 9. Дребот О.І., Добряк Д.С., Мельник П.П. Наукові основи економічного регулювання раціонального сільськогосподарського землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2022. № 2. С. 5–8.
 10. Глуха В. Актуальні проблеми та перспективи державної екологічної політики України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1 (49). С. 1–4.
 11. Гуменюк М.М. Удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. С. 34–38.
 12. Погрішук Б.В. Біоресурсні передумови ефективного розвитку аграрного сектора економіки. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки*. 2015. № 5. С. 44–53.
 13. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
 14. Фурдичко О.І. Сталий розвиток аграрного сектора економіки на засадах раціонального природокористування. *Економіст*. 2011. № 10. С. 6–8.

REFERENCES

1. Andreytsev, V.I. (2016). Suchasni problemy adaptatsiyi ekolohichnoho zakonodavstva Ukrayiny do zakonodavstva YES [Modern problems of adaptation of environmental legislation of Ukraine to EU legislation]. *Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoho krugloho stolu [Materials of the All-Ukrainian science and practice round table]*. (pp. 20–47). Dnipro [in Ukrainian].
2. Burkinsky, B.V. (2006). Ekolohichno chyste vyrobnytstvo: Naukovi zasady vprovadzhenya ta rozvytku [Ecologically clean production: Scientific principles of implementation and development]. *Visnyk NAN Ukrayiny — Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5, 11–17 [in Ukrainian].
3. Veklych, O.O. (2009). Suchasni tendentsiyi finansovoho zabezpechennya pryrodookhoronnoyi diyalnosti v Ukrayini [Modern trends in financial support of environmental protection activities in Ukraine]. *Finansy Ukrayiny — Finances of Ukraine*, 11, 26–32 [in Ukrainian].
4. Galushkina, T.P. & Kacharovska, L.M. (2003). Ekolohichna polityka yak skladova derzhavnoyi rehionalnoyi polityky [Environmental policy as a component of state regional policy]. *Visnyk Khmel'nyts'koho instytutu rehional'noho upravlinnya ta prava — Bulletin of the Khmelnytskyi Institute of Regional Management and Law*, 2 (6), 216–220 [in Ukrainian].
5. Kovtun, V.A. (2017). Stalyy rozvytok ahrarynoyi sfery Ukrayiny: stan, problemy ta perspektyvy [Sustainable development of the agrarian sphere of Ukraine: state, problems and prospects]. *Publichne upravlinnya ta administruvannya u protsesakh ekonomichnykh reform: materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi [Public management and administration in the process of economic reforms: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference]*. (pp. 332–334). Kherson [in Ukrainian].
6. Fedchuk, O.M. (2007). Zbory za zabrudnennya dovkillya yak osnovne dzherelo finansuvannya pryrodookhoronnykh zakhodiv [Fees for environmental pollution as the main source of financing environmental protection measures]. *Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Seriya: Ekonomika — Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Series: Economy*, 4, 342–353 [in Ukrainian].
7. Borodina, O.M. (Ed.) (2006). *Ahrarynyy sektor Ukrayiny na shlyakhu do yevrointehratsiyi: monohrafiya [Agrarian sector of Ukraine on the way to European integration: monograph]*. Uzhhorod: IBA [in Ukrainian].
8. Volynets, V. (2012). Ekolohichna funktsiya v systemi funktsiy suchasnoyi derzhavy: problemy pravovoho zabezpechennya v Ukrayini [Ecological function in the system of functions of the modern state: problems of legal support in Ukraine]. *Yurydychna Ukrayina — Legal Ukraine*, 11, 4–11 [in Ukrainian].
9. Drebot, O.I., Dobryak, D.S. & Melnyk, P.P. (2022). Naukovi osnovy ekonomichnoho rehulyuvannya ratsional'noho silskohospodars'koho zemlekorystuvannya [Scientific foundations of economic regulation of rational agricultural land use]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannya — Balanced nature management*, 2, 5–8 [in Ukrainian].
10. Gluha, V. (2016). Aktualni problemy ta perspektyvy derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrayiny [Actual problems and prospects of the state environmental policy of Ukraine]. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya — Actual problems of public administration*, 1 (49), 1–4 [in Ukrainian].
11. Humeniuk, M.M. (2013). Udokonalennya orhanyzatsiyino-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennya efektyvnosti sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv [Improvement of the organizational and economic mechanism of ensuring the efficiency of agricultural enterprise]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 12, 34–38 [in Ukrainian].
12. Poghrischuk, B.V. (2015). Bioresursni peredumovy efektyvnoho rozvytku ahrarynoho sektora ekonomiky [Bioresource prerequisites for effective development of the agrarian sector of the economy]. *Visnyk KHNAU im. V.V. Dokuchayeva. Seriya: Ekonomichni nauky — Bulletin of the KHNAU named after V.V. Dokuchaeva. Series: Economic Sciences*, 5, 44–53 [in Ukrainian].

13. Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019, № 2697-VIII [On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030: Law of Ukraine from 28.02.2019, № 2697-VIII]. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> [in Ukrainian].
14. Furdychko, O.I. (2011). Stalyy rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky na zasadakh ratsionalnoho pryrodokorystuvannya [Sustainable development of the agrarian sector of the economy on the basis of rational nature management]. *Ekonomist — Economist*, 10, 6–8 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 20.02.2024
